

YAKIN VE ORTA-DOĞU'DA TARİH-YAZICILIĞI KONFERANSI

(Londra, 30 Haziran - 4 Temmuz 1958)

Londra Üniversitesine bağlı "School of Oriental and African Studies" de toplanan ilmi konferansın gayesi, İslâmiyetin doğuşundan itibaren Yakın ve Orta-doğuda tarih yazıcılığının gelişmesini incelemek, bu gelişmenin anahatlarını tesbit ederek İslâm âleminin bugünkü kültür durumu hakkında toplu bir görüşe varmaktır. Okulun Tarih bölümü başkanı Prof. B. Le wis'in idaresinde çalışmalara başlayan Konferansa Doğu ve Batıdan kırk beş mütehasıs katıldı. Bunlar arasında Prof. F. Gabrieli (Roma), Sir Hamilton Gibb (Harvard), Prof. F. Rosenthal (Yale), Prof. J. Schacht (Leiden), Prof. G. E. Von Grunbaum (Los Angeles) gibi dünya çapında tanınmış ilim adamları yer almaktaydı. Konferansa sunulan kırk iki tebliğden çoğu daha önce Okulun Yakın ve Orta-doğu tarihi seminerinde münakaşa olunmuştu. Göze ilk çarpan husus, tebliğlerden büyük bir kısmının Arap tarihçiliğiyle ilgili bulunmasıdır. Bundan dolayı, Konferansın beş günlük çalışma programının ilk günü, başlangıçtan XIX. yüzyıla kadarki Arap tarih yazıcılığına ayrılmıştı.

İkisi öğleden önce, biri öğleden sonra olmak üzere, günde üç oturum yapılıyordu. Ananevî Fars ve Türk tarih yazıcılığı ikinci gün birer oturumda konuşuldu; o gün öğleden sonra ise Yakın ve Orta-doğuda Azınlıklar tarihçiliği ele alındı. Üçüncü gün küçük gruplar halinde çalışmaya hasrolunmuştu. Ertesi gün, Batı âleminin İslâm dünyası hakkında meydana getirdiği tarih eserlerini değerlendiren tebliğler tartışıldı. Bunun için, ilk iki oturumda son yüzyıla kadar Avrupa tarih yazıcılığı, üçüncü oturumda da XX. yüzyılda Avrupa, Amerika ve Rusya'da Doğu etüdleri konusu ile meşgul olundu. Nihayet son gün, Yakın ve Orta-doğuda modern tarih yazıcılığının mahiyeti araştırıldı.

Konferans esnasında teferruata dalınmayıp, İslâm âleminin zaman ve mekân bakımından gelişmesinde, kültürlerin karşılıklı tesirleri neticesi, tarih yazıcılığında husule gelen değişiklikler ve bilhassa metod tahavvülleri belirtilmeğe dikkat olunmuştur. Burada Arap ve Fars tarihçiliğine ait problemleri bir tarafa bırakarak, Türk Tarih Yazıcılığı üzerinde durmak istiyoruz. Yalnız, Arap ve Fars tarihçiliğiyle ilgili tebliğler arasında, Türk ilim adamlarını doğrudan doğruya alâkadar edecek olanlara işaret etmek gerekir. Meselâ, Prof. Cl. Cahen (Strasbourg)'in *Selçuklu devri tarihçiliği* her ne kadar arapça yazılmış eserleri ihtiva ediyorsa da, Orta-çağ Türk tarihiyle uğraşanlar indinde son derece önemli bulunuyordu. İran'da biribiri arkasına kurulan devletlerin Türk olmaları sebebiyle, Fars tarihçiliğini inceleyen tebliğlerin de millî tarihimiz için ihmal edilemeyeceği şüphesizdir. Bununla beraber, ilk türkçe tarih eserlerinin ancak XIV. yüzyıl ikinci yarısında Anadolu'da meydana geldiği unutulmamalıdır.

Türk Tarih Yazıcılığının XV. yüzyılda geçirdiği gelişme safhası Konferansta iki tebliğe konu teşkil ediyordu. V. L. Ménage (Londra)'ın *Osmanlı tarih yazıcılığının başlangıcı* başlığını taşıyan tebliği bu pek karışık meseleyi mücerret olarak ele almakta, filolojik delillere dayanarak *Anonim tarihlerle Aşıkpaşazade Tarihi* grupunun menşe ve devamını tesbit etmeği denemekteydi. Prof. Halil İnalçık (Ankara) ise *Osmanlı tarih yazıcılığının doğuşu* adlı tebliğinde aynı denemeye girişmekle kalmayıp, meseleyi Osmanlı tarihi çerçevesine yerleştiriyordu. Ona göre, *Anonim tarihlerle Aşıkpaşazade Tarihi*'nin kaynağı müşterektir ve iki grup da Yahşi Fakih'in 1422 ye kadar gelen bir zeylinden faydalanmışlardır. Prof. İnalçık, ayrıca, Bayezid II. devrinde birçok Osmanlı hanedan tarihleri yazılması keyfiyetini Mehmed II. saltanatına karşı bir tepki olarak izah etmektedir.

Osmanlı tarihçiliğinin en parlak çağı olan XVI. ve XVII. yüzyıllar hakkında Konferansa geniş ihatalı bir tebliğ maalesef sunulmamıştı. Dr.G.L.Lewis(Oxford)'in *Osmanlı fetihnamelerinin değeri* konulu kısa tebliği Selim I. devri fetihnamelerini inceleyen ve bunların, tarihi vakaları aydınlatmaktan ziyade, Osmanlı padişahlarının komşu devletler hükümdarlarına karşı takındığı tavri göstermesi bakımından önem taşıdığını ileri sürüyordu. Dr.J.R. Walsh (Edinburgh) *XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı - Safevî münasebetleri tarih yazıcılığı'nı*, konuya ait eserleri değerlendirmeden, bir tarih etüdü şeklinde kaleme almıştı. Tebliğde Osmanlı ve Safevî İmparatorlukları arasındaki uzun mücadele Sünnilik - Şiilik rekabeti yüzünden olmayıp, Doğu Anadolu'da yaşayan Türk kabilelerinin merkeziyetçi Osmanlı idaresinden kaçarak, kendilerine daha uygun şartlar arzeden Safevî hâkimiyetine sığınmak istemelerinden doğduğu belirtiliyordu.

Konuları sınırlı bu iki tebliğden sonra, Prof. B. Lewis (Londra)'ın *Gayri İslâm kaynakların Müslüman tarihçiler tarafından kullanılışı* başlıklı tebliği dikkati çekti. Tebliğ bütün İslâm çağını kavramakla beraber, ağırlık merkezini Osmanlı tarihçiliği üzerine yöneltmişti. Bunda Hasan b. Hamza ile Ali b. Sinan'ın müşterek eseri olup Dresden kütüphanesinde tek nüshası bulunan Fransa tarihinden itibaren (yazılış tarihi 980 H-1572 M), Kâtip Çelebi'nin *Tarih-i frengi*'si, Hüseyin Hezarfen'in *Tenkih üt-tevarih*'i, Müneccimbaşı Ahmed'in *Cami üd-düvel*'inde kullanılan yabancı kaynaklar ve bilhassa Batı me hazları tesbit ediliyordu.

Prof. Lewis tebliğini XIX. yüzyıl ilk yarısında Kahire ve İstanbul'da girişilen tercüme faaliyetine kadar getirmektedir. Böylece, Dr.ERCÜMEND KURAN (İstanbul)'ın *Tanzimat devri Osmanlı tarih yazıcılığı'nı* işleyen tebliği, meseleyi bırakılan yerden almış oluyordu. Dr. Kuran, 1839 ile 1908 yılları arasındaki devrede, Osmanlı İmparatorluğunda eski tarz tarihçilik yanında Batı tesirinde bir tarihçilik nevi geliştiği ve bu tesirin önce malzeme, sonra metod, nihayet ideoloji olarak eserlerde kendini gösterdiğini ortaya koymaktaydı.

Konferansı takip edenler, mahiyetleri kısaca belirtilen bu tebliğler sayesinde, Türk Tarih Yazıcılığı hakkında oldukça özlü bir fikir edindiler. Türk tarihçilerinin, her şeyden önce, Osmanlı tarihini incelemeğe önem verdiği gerçeği açıkça anlaşıldı. Lâkin, Konferansa Osmanlı tarihiyle ilgili daha başka tebliğler de sunulmuştu. Bu arada, Sir Steven Runciman'ın *Bizans tarihçileri ve Osmanlı Türkleri* tebliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş devrine ait bazı karanlık noktaların son Bizans

kroniklerinde mevcut bilgilerle aydınlatılabileceği neticesine varıyordu. V. J. Parry (Londra)de *Yakın ve Orta-doğu ile ilgili Rönesans tarih literatürü* adlı tebliğinde Rönesans çağı tarihçilerinin Osmanlı Türkleriyle yakından alâkadar olduklarını belirttikten sonra, bu tarihçilerden tipik bir örnek olmak üzere aldığı Paolo Giovio (1483 - 1552)'nun eserinin, XVI. yüzyıl ilk yarısı Osmanlı tarihi için değerli bir kaynak teşkil ettiğini açıklıyordu.

Netice olarak, Konferansın Türk tarihçiliği bakımından pek faydalı geçtiği kaydedilmelidir. İlk önce, Osmanlı tarihi ve tarihçiliğinin gelişmesi bilinmeden, Yakın ve Orta-doğu bölgesinin çeşitli ilim meselelerinin çözülemeyeceği düşüncesi kuvvet kazandı. Nitekim, XVIII. yüzyıl ikinci yarısı ve XIX. yüzyıl başlarında yaşamış olan Mısırlı tarihçi El-Cabarti'nin Arap tarihçilik ananesine bağlanamayacağı Dr. D. Ayalon (Kudüs) tarafından Konferansa sunulan tebliğde teslim edildiği halde, tartışmalar sonunda bu ünlü yazarın Osmanlı tarih yazıcılığı tesirinde yetişmiş olabileceği fikrinde uyuşuldu. Konferansta beliren diğer bir husus, bugünkü Türk tarihçiliğinin terkihi eserler ortaya koymak itibarıyla Arap ve İran tarihçiliğinden üstün bulunduğu, fakat, kaynak neşri cihetiyle bunlardan geride olduğu keyfiyetidir. Hakikaten, şimdiye kadar tabedilmiş olan Osmanlı kroniklerinin sistemli bir şekilde yeniden basılması ve henüz yazma halinde bulunanların da yayınlanması gerekmektedir.

Konferansın beşinci günü saat 16 dan 17 ye kadar devam eden son oturumda, tebliğlerin, umumî mahiyette giriş yazılarıyla birlikte, kitap halinde neşredilmesine karar verildi ve Prof. B. Lewis ile yardımcısı Dr. P. M. Holt bu işe memur kılındı. Konferans cidden başarılı geçmişti; kapanış konuşmasında Okul müdürü Prof. C. H. Philips, ilmî toplantının hedefine eriştiğini söylemekle bu vakıayı en veciz şekilde ifade etmiş oldu.

ERCÜMEND KURAN

